

CONSECINȚE AL TRASĂRILOR BILATERALE ROMÂNO - IUGOSLAVE VIZÂND FRONTIERA BANATULUI (1920 - 1924)*

STELIAN MÂNDRUT

Delimitarea teritorială dintre cele două țări, certificată final prin protocolul semnat la Belgrad, în 24 noiembrie 1923, a contribuit la soluționarea unor probleme de natură organizatorică în plan local, apărute atât datorită separării efectuate, cât și a situației precare a documentației tehnice existente (acte de cadastru și judecătorescii, registre de stare civilă etc.), necesară în acțiunea de separare a suitei de valori imobiliare publice și private.

Înțelegerea mutuală survenită în decembrie 1923 a facilitat acceptarea variantei unui schimb echitabil de arhive și de alte materiale scrise, cu menirea să constituie un suport avenit pentru întreaga gamă de operații ulterioare. Același menționat document stipula și genul de atribuții specifice în activitatea de control, îngrijire și marcarea a sectoarelor propriu-zise ale frontierei comune celor două părți. România avea drept obligație să întrețină segmentul terestru cuprins între Beba Veche ("Triplex Confinum") și Moravița, iar Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor (RSCS) îi revinea sectorul mixt, pe uscat și pe apă, aflat între Moravița și confluența râului Nera cu Dunărea. Au mai fost reglementate, tot acum, normele privitoare la transportul și tranzitul pe calea ferată, mai cu seamă pe liniile principale circulate, precum Timișoara-Jimbolia-Kikinda ori Timișoara-Moravița-Vârșet, ca și pe cele secundare, care traversau granița în ambele direcții¹.

Ambele state vecine erau pe deplin conștiente de faptul că linia de demarcare sectionase iremediabil rețeaua de canale și de irigație, cu consecințe incalculabile

* Fragment dintr-un referat prezentat la Conferința internațională "Granițe și regiuni de frontieră în sud-estul Europei (secolele XIX și XX)", Tübingen, noiembrie 1998.

¹ Schmidt-Rösler, Andrea, *Rumaenien nach dem Ersten Weltkrieg. Die Grenzziehung in der Dobrudscha und im Banat und die Folgeprobleme*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, 1994, p. 396-398; vezi mai recent, Lazăr, Daniel, *Disputa româno-iugoslavă în problema Banatului (1919-1923)*, în *Cercetări Istorice*, XVI, 1997, p. 319-345; Idem, *Aceștiui diplomatici comune româno-iugoslave în perioada 1919-1924*, în *Concepțe și metodologii în studierea relațiilor internaționale*, Iași, 1998, p. 311-330; Moldovan, Silviu, B., *Relațiile româno-iugoslave în urma destrămării Imperiului austro-ungar*, în *România și primul război mondial*, Focșani, 1998, p. 488-505.

pentru navigație și agricultura în zonă. Astfel, România păstra cursul superior (în amonte) al canalului Bega, conexat râurilor Timiș și Tisa, precum și unele sisteme de cabotaj și drenare; pe câtă vreme RSCS dispunea, în partea inferioară (în aval), de majoritatea instalațiilor hidrotehnice aferente, necesare complexei asanări generale, cât și a punții de legătură în ramificarea apelor din Transilvania, Banat și Dunăre, prin intermediul unor afluenți numiți, precum Mureșul și Tisa.

Inițiativele diplomatice exersate în timp (septembrie 1921-noiembrie 1924) și în spiritul aplicării prevederilor articolului 293 din Tratatul de Pace de la Trianon, au vizat înființarea unei Comisii Mixte cu rolul de a supraveghea "înternaționalizarea" sistemului de comunicarea fluvială între cele două țări. Tentativele s-au finalizat prin câteva acorduri cu caracter provizoriu/definitiv în legătură cu instituirea, de comun acord, a unor organisme însărcinate să conducă acțiunea desfășurată pe cale amiabilă. Convenția reciprocă tratând despre utilizarea sectorului Dunării, între Moldova Veche și Turnu Severin, respectiv controlul zonei Portilor de Fier și a Cataractelor, incluzând paleta de tarife și de instituții colaterale, a suportat însă o incertinită rezolvare în ani².

Chestiunea extrem de dificilă a dreptului de cetățenie și de naționalitate a autohtonilor, de etnii și confesiuni diferite în cele două laturi ale graniței comune, situați fie în grupuri compacte, fie într-un mixaj specific (germani, maghiari, români, sârbi etc.), a fost abordată, teoretic, în conformitate cu reglementarea inclusă în tratatul de ocrotire a minorităților, acceptat și semnat, deopotrivă de România și RSCS, la Paris, în toamna anului 1919. Se încerca acum să se treacă la concretizarea unui drept de cetățenie automat dobândit, în virtutea atestării domiciliului stabil, mai vechi ori mai nou, dependent totuși de modificările inerente datorate translărilor de frontieră, variat motivate din punct de vedere economic și politic. Se mai consemna, tot acum și cu intensități temporare, un drept de opțiune aparte, pe durata unui an calendaristic, cu amendamentul de a se păstra integritatea proprietății funciare într-un răstimp reciproc stipulat, cuprins între 26 iulie 1921 și 22 iunie 1922. Segmentele sociale ce au uzat de normă juridică amintită au fost multiple, cu accent pe un crescut procent al românilor în aria vestică a Banatului, în special intelectualii, din cauze strict obiective, dar și țărăniminea săracită ori lipsită de avere, care mai spera în anumite beneficii concrete de pe urma reformei agrare. Sigur că fenomenul menționat, de "intermigrație", va suporta în timp urmările intrării în vigoare a articolului 7 al Protocolului de la Belgrad (24 noiembrie 1923), cu privire la soarta "optanților", marcați continuu în ani de calitatea voit asumată.

Rezolvarea problemei naționalității a fost pecetluită în vreme de prejudiciul datorat ingerinței permanente a factorului politic din ambele țări. Evoluția sinuoasă a raporturilor interstatale a afectat serios decizia unanimă, propusă judecății opiniei publice numai în debutul deceniului patru interbelic³. Faptul a avut repercusiuni, de egală intensitate valorică, asupra minorității române din aria cedată RSCS, ca și a

² Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 387-389.

³ Idem, *op.cit.*, p. 399.

celei sârbe din zona înglobată României. Atât locuitorii autohtoni, în majoritate din fostul comitat Torontal, cât și cei din încuinatul Timiș, au suportat, în limite diferite, cauzate de un existent context local și de o serie de alte motive de natură obiectivă/subiectivă, un impact imediat al măsurilor procedurale și tehnice referitoare la ființarea în perspectiva dată; de entități naționale distințe, cu drepturi și libertăți asigurate conform Constituțiilor în vigoare, de cetăteni loiali și posesori ai dublei proprietăți în fâșia de graniță, de exponenți ai dreptului de opțiune și subiecți ai legilor agrare, de factori implicați, direct/mediat, în reglementările privitoare la statutul bisericii și învățământului în limba maternă.

Sectionarea de trunchiul etnic, efectuată față de comunitatea sărbă rămasă în partea revenită statului român, a însemnat un constant recul existential pe seama acesteia. Modificarea structurii demografice a implicat perturbarea unui anume comportament local, tradițional plurietic și confesional, într-un context marcat de un trecut apropiat, cu vecinii majoritari deveniți minoritari (germanii/șvabii și maghiarii, relativ compacți și importanți numeric, îndeosebi în mediul urban), și cu alții, respectiv români, predominantîn aria rurală. Astfel că, în ani, grupul etnic sus menționat, minim numeric în comparație cu celelalte enumerate, dar având totuși valori sensibil modificate, precum la Timișoara, de exemplu, va prezenta date statistice augmentate, conform recensământului prim din anul 1930: un total estimat la 40503 persoane (0,3%, în general și 4,3%, în Banat), în următoarea eşalonare pe județe: Caraș (9923, 4,9%), Severin (1814, 08%), Timiș-Torontal (28766, 5,9%), cu numeroase centre mici și importante, situate în paralel cu linia de frontieră, dar mai ales în Clisura Dunării (circa 11 localități). Un dublu impas, de eșantion etnic aflat în regres și în iminentă criză de identitate, dar și de regăsire a sensului unei necesare funcționalități proprii, manifestat evident prin inerente tactică de compromis și improvizație într-un atare climat politic, mai puțin receptiv, deseori chiar ostil, explica acum unica formă de organizare clericală, Eparhia din Timișoara, ca și absența oricărei modalități de activizare într-un alt plan, de până în anul 1933⁴.

În debutul deceniului trei interbelic, fundamental pentru asigurarea și respectarea dreptului la existență națională, liberă și egală în drepturi, a fost stipulat

⁴ Vezi datele statistice comparative pentru anii 1919, 1920 în comitatele Arad, Caraș Severin, Timiș Torontal, ca și pentru comune și județe în 1920, în Jakabffy, Elemér, *Erdély statisztiákája*, Lugos, 1923, p. 4, 36-40, 71-77, 102-106, 112; Maniu, Iuliu, *Problema minorităților*, în *Politica externă a României*, București, f.a., p. 223-243; Klinger, Fritz, *Die Bevölkerungspolitische Lage des Deutschums im rumänenischen Banat*, în *Banater Monatshefte*, III, 1936, nr. 8, p. 227-234; Jivan, Iosif, *Situația din Clisură și litigiul româno-sârb după 1918*, în *Sociologia Românească*, II, 1937, nr. 7-8, p. 341-354; Moisi, Alexandru, *Monografia Clisurei*, Oravița, 1939; *Iz sela u selu (Monografiile de localități sârbești din Banat)*, vol. I-II, București, 1984-1985; Iancu, Gheorghe, *Vorlaeufige Betrachtungen hinsichtlich Rumaeniens und die Frage der nationalen Minderheiten (1918-1928)*, în *Transylvanian Review*, I, 1992, nr. 2, p. 60-86; Boia, Eugen, B., *A neglected Issue in Romanian Historiography. The diplomatic Struggle over the Banat*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, XXXIII, 1994, nr. 1-2, p. 60; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 416-417.

de Rezoluția adoptată la 1 Decembrie 1918 și de Tratatul vizând protecția minorităților (9 decembrie 1919), cu privire specială la biserică și școala maternă, drept prim eșalon de aplicare a echitabilei îndreptățiri a libertății confesionale și educaționale. Fără să se omită însă faptul că incompatibilitatea dintre granița politică și cea religioasă a avut drept urmare tocmai posibilitatea de acțiune directă a unui atare dat de conștiință spirituală. Paragrafele citate din Rezoluție (3) și din Tratat (9, 10), au prefațat treptat calea spre încetățenia, prin decrete și legi, a unui învățământ în limba maternă, elementar (30 iunie 1924) și particular (22 decembrie 1925), sub forma generalizată și etatizată, cu clase, sectii, școli proprii aferente, în raport cu procentul deținut din totalul demografic la scară națională și restrâns locală. Rețeaua de instituții confesionale, ce aparținea de Episcopatul cu sediul la Timișoara, a avut totuși de suferit un însemnat soc în urma extinderii dreptului de proprietate a statului român asupra posesiunilor bisericii sârbe, conform stipulațiilor legii agrare din anul 1921.

Multe discuții la nivel diplomatic au avut drept temei suita de elemente cu rostul să conducă, de comun acord, la definitivarea situației date în varianta unor convenții școlare reciproce. Câteva din preliminariile inițiate deja în septembrie 1919, la Paris, au fost împlinite ulterior la Belgrad, în 21 iunie 1921, cu rezultat viabil în fondarea unei Comisii Mixte, care prin tratative, deseori întrerupte, a izbândit să contureze gradat un cadru legal pentru "Protocolul" de la Timișoara, semnat în toamna anului 1923. Acesta se referea, printre altele, la funcționarea autonomă, cel puțin teoretic, a rețelei de școli de stat și confesionale, cele din urmă subvenționate material de comunitatea etnică locală, între niște parametrii legic stabiliți: învățământul se desfășura în limba maternă, româna se studia numai din clasa a III-a, clauza era de minimum 30 de elevi pentru înființarea unei clase/sectii, ca și cea despre angajarea îndeobște a învățătorilor de limbă și confesiune identică, ori cea privind dezideratul perfectionării la Seminariile pedagogice de la Timișoara și Vârșet. Lipsa de aplicabilitate și de continuitate practică, în compensație, evidentă în partea de sud-vest a teritoriului alipit RSCS, a atras după sine certa contra-reacție din partea minorității române, fapt care s-a materializat prin seria de proteste reciproce de până la reluarea contactelor oficiale din toamna anului 1924, cu scopul precis țintit de a se extinde sfera articolelor de lege, deseori amâname, pe motive diverse, în concretizarea dorită de către autohtonii majoritari/minoritari⁵.

Dacă până la momentul disoluției Imperiului dualist, sârbii din Banatul încorporat Ungariei au depins din punct de vedere confesional de Mitropolia de la Carlovit/Sremski Karlovți și de Episcopia de la Timișoara, după statuarea graniței între cele două țări, modificările teritoriale survenite au concurat ca, în plan organizatoric, forul dirigitor amintit la Timișoara, sub conducerea unui Vicar, să fie acum subordonat, în chestiuni procedurale, tocmai Episcopiei ortodoxe de Arad.

⁵ Vezi în Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 422-423, 427-429; Popi, Gligor, *România din Banatul iugoslav (1918-1941)*, Timișoara, 1996, p. 135-138.

Tratativele avute la diverse paliere încruntate remedierea echitabilă a situației descrise, reluate deseori, între anii 1921-1923, din motive decurgând din chestiunea autonomiei ori a dependenței instituțiilor clericale reclamate de ambele tabere, au conversat, în decembrie 1923, către exprimarea unui consens mutual. Parafat la Belgrad, acordul respectiv soluționa temporar neconcordanța practică a celor două teze divergente expuse: cea a RCSC, care propunea un Episcopat propriu în capitala zonei istorico-geografice a Banatului, și cea a României, care avansa o opinie similară, dar pentru orașul Vărșet. Argumentările ulterioare au concurat la multe caracterizări, forțat “istorice” ori “ilegitime”, precum și la sistarea dialogului încropit temerar, în toamna anului 1924, până la reluările din anul 1927 și din deceniul patru interbelic.

De un profund sens, pentru a înțelege la modul comparat datul confesional tratat, se manifestă acum exemplul Diecezei romano-catolice, cu majoritatea credincioșilor germană/șvăbească, divizată astfel în urma deciziilor Conferinței de Pace de la Paris și a fixării graniței Banatului: 2/3 revenită României, adică 154 de parohii, iar restul, de 64, RSCS, și, Ungariei, cu 32 de instituții similare⁶.

Starea descrisă până acum a fost sorgimentată și agravată, după 1919, de răsfrângerea inevitabilă a prevederilor legii agrare asupra proprietăților bisericii sărbești din teritoriul cedat. Cu preciză referire oficială la posesiunile funciare ale Mitropoliei de la Carlovit/Sremski Karlovți, expropriate în întregime, la cele ale Episcopiei de la Timișoara, ale Fondului și a altor comunități religioase locale, la fel ca și a rețelei de mănăstiri ortodoxe, deopotrivă de pericolitate din punct de vedere material. De un minim câștig au beneficiat, totuși, anumite organizații confesionale de dimensiuni comensurabile, prin multe terenuri dobândite, în raport cu altele similare, dar de dimensiuni considerabile, care au suferit majore pierderi de terenuri arabile. Cert este faptul că a existat, inițial, și se perfecționase, ulterior, o modalitate de a îmbina datul național cu cel etnic, element vizibil în/prin seria de măsuri legislative adoptate nu numai pe tărâmul bisericii și a școlii sărbești din România începutului de ani '20. Cu o valabilă reciprocitate, în niște termeni mult mai acuți și perfecționați în partea atribuită RSCS, autoritățile denotând aici un trist corolar în directă manifestare, într-un dublu plan, economic și politic.

Conform celui dintâi decret emis de Consiliul Dirigent în anul 1919 și dezvoltat, în timp, prin actul semnificativ de la 30 iulie 1921, care stabilea criteriile variabile de proprietate expropriabilă, reforma agrară a avut un ecou imediat în mijlocul minorității sărbe din zonă. Aplicarea ei în practică a fost recuzată îndeosebi de către “optanți”,

⁶ Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 443-445, 462-464; *Temeschburg-Temeswar. Eine südosteuropäische Stadt im Zeitenwandel*. Karlsruhe, 1994, p. 368; Kraeuter, Franz, *Erinnerungen an den ersten Bischof von Temeswar. Dr. h. c. Augustin Pacha (1870-1954). Ein Stück Banater Heimatgeschichte*, Bukarest, 1995, p. 57-58.

liberi să se decidă pe durata unui an de zile, de către "absenteiți", cu cele peste 50 de iugăre stabilite în intervalul temporal dintre 1 decembrie 1918 - 31 martie 1921, ca și de către deținătorii dublei posesiuni în aria de frontieră (potrivit articolului 63 al Tratatului de Pace de la Trianon), dar și de biserică și școală, proprietare ale unor averi imobiliare patrimoniale.

Procesul de expropriere, început în septembrie 1919, a lăsat intacte bunurile mici și mijlocii (de până la 50 de iugăre), cu doar trei exceptii (Baziaș, Belobreșca, Gelu) și a încurajat extinderea fenomenului de "optantism", adică migrarea populației sârbe dincolo de graniță, tocmai în speranța unei situații mai facile pe listele celor posibil de împroprietărit; mai ales în comparație cu starea net defavorabilă lor în Banat, de după intrarea în vigoare a legislației agrare. Problema constatătă acum a dobândit proporții îngrijorătoare pe seama autorităților de resort de la Belgrad și a angrenat, în funcție de cele incluse în articolul 7 al Protocolului convenit reciproc, la 24 noiembrie 1923, categoria țăranilor săraciți, motivată economic, și pe cea a intelectualității, auto-exilată politic, ambele confruntate, la fața locului, cu iminența unui raport invers proporțional între cifra solicanților și mărimea terenurilor minim îndestulătoare (de circa 5 iugăre/persoană). La fel a evoluat, de altfel, fenomenul similar și în situația celor cu direcționare inversă, cei îndreptați către suprafetele expropriate din partea interioară a frontierei României, râvnite deopotrivă de către "optanții" de naționalitate română, aflați în continuă traslare peste linia de convențională delimitare.

Chestiunea incumba dificultăți sporite în legătură cu avuturile imobiliare secționate prin demarcărie făcută, denumite tehnice, "de dublă proprietate" și amendate juridic prin articolul 393 al Tratatului de Pace de la Trianon, care îndeemna la încheierea unor convenții bilaterale întru clarificarea teoretică și practică a noțiunii în cauză. Deținând însă un întreg angrenaj de deficiențe, de imixtioni și interdicții aferente ambelor părți în dispută, ce a afectat un drept provizoriu legalizat pe raza a 10 km. și a contribuit la sporirea traficului ilegal în aria respectivă, până la încheierea convenției finale, la Belgrad, în 5 iulie 1924, prin stipulațiile de mai jos: închecarea sectorului de 10 km., în dreapta și în stânga celor 320 km. de frontieră terestră comună, inclusiv segmentul insulelor (art. 28), cu un caz aparte ilustrat de pădurile din Clisura Dunării, ce au aparținut fostului Regiment grăniceresc nr. 14, precum și o serie de alte caracteristici vizând limita maximă (100 iugăre) și cea minimă (50 iugăre) a posesiunii, ori exploatarea și transportul, scutite de impozitare etc.

Numita categorie a "optanților" a suportat în vreme influențe multiple, atât de anihilare, cât și de modificare, prin reforma agrară și prin vânzările progresive efectuate în ani. Mai ales datorită faptului că în tronsonul de 10 km., proprietățile duble, cifrate la câte 50-100 de iugăre, erau direct periclitate de lege, la fel ca și un număr sporit de bunuri, deținute de comunitatea germană/șvăbească din anumite localități, precum

Ciavot, Gottlob, Jimbolia, Teremia Mare, Teremia Mică, Vâlcan etc., unele cu dimensiuni cuprinse între 200-3000 de iugăre⁷.

Una dintre concluziile derivate din analiza de până acum se referă tocmai la intenția nemediată a legii agrare românești de a induce un soi de "naționalizare" (într-un spirit exclusivist) pe tărâm economic, dar și de a forța minoritățile, aflate pe fâșia limitativă, la asumarea unui destin național/politic, impus oficial. Un impas, repetat agravat, transpare evident acum pe seama cetățenilor sărbi ("optanții"), atât în urma practicării legislației agrare în ambele țări, cât mai ales a unui cumul de motive economice și politice.

Un factor de identic regres artificial a fost constatat pe seama populației române din partea cedată RSCS, prin seria de măsuri administrative, prin sistemul de colonizări apărut în urma aplicării reformei agrare, dar și a trecerilor succesive de persoane peste graniță. Acesta a făcut ca datele statistice oficiale (recensământul prim din 31 ianuarie 1921) și cele neoficiale, exagerativ vehiculate de pleiada de autori-polemiști din epoca interbelică, să sublinieze curențele unei stări de fapt a segmentului demografic cercetat. Dintr-un total estimat în 1921, cu cifre variind între 159549 și 231068 (1,95%) de români aflați pe teritoriul RSCS, numărul celor originari ori stabiliți în aria istorico-geografică abordată, cu precădere în Torontal, a fost fixat, cu minime variabilități, la 40966 sau 72377/73939 locuitori. Alte prospecții referitoare la apartenența certificată în funcție de limba maternă declarată ori de opțiunea confesională, au demonstrat cifre aflate între 70000 și 160000, pentru o suprafață limitată, și de peste 250000, în ansamblu. Proportiile consemnate acum nu au diferit mult de cele subliniate, la peste un deceniu în timp, când recensământul oficial din 1931 învedera un procent de 10,63% de români din totalul populației din sudul Banatului istoric. Fără a se mai lua în considerare numărul extrem de aproximat pentru cei din regiunea Timocului, dintre Dunăre, râurile Timoc-Morava și partea muntoasă de până la granița cu Bulgaria. Arealul incluzând pe autohtonii din cele patru circumscripții se cadră sumei generale de 300-40000 de oameni, aflați într-un raport procentual edificator pentru starea locală, respectiv de 59,2% români versus 39,5% sărbi⁸.

⁷ Vezi detaliat în Negru, Ion, *Statistica pe naționalitate a pământului împroprietărit în județul Timiș-Torontal, prin legea pentru reformă agrară în Transilvania în 1921, și statistica pământului liber de exproprieare*, în *Revista Institutului Social, Banat, Crișana*, IV, 1936, nr. 16, p. 17-48, V, 1937, nr. 19-20, p. 33-39; Birăescu, Traian, *Aspectul reformei agrare în județul Severin*, în *Idem*, XIII, 1944, nr. 3, p. 577-661; Krischan, Alexander, *200 Jahre Hatzfeld im Banat (1766-1966). Eine Bibliographie*, Stuttgart, 1972, p. 15-18; Kolar, Othmar, *Die rumänenische Agrarreform 1919/1921 und die nationalen Minderheiten in Siebenbürgen*, în *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXII, 1993, p. 241-153; Bejan, Luminița, *Implicațiile reformei agrare asupra proprietății și a veniturilor din Banatul interbelic, reflectate de cercetările sociologice ale perioadei*, în *Studii de Istorie a Banatului*, XVII-XVIII, 1993-1994, p. 281-292; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 402-408, 449-452, 453; Popi, Gligor, *op.cit.*, p. 57-59.

⁸ Vezi în general despre români din Iugoslavia, în Crăciun, Ioachim, *Bibliographie de la Transylvanie roumaine (1916-1936)*, Cluj, 1937, p. 97-99; *Bibliografia Iсторică a României*, vol. II/Sec. XIX/1,

Aglomerările umane situate pe direcția Kikinda-Vârșet-Biserica Albă au evidențiat caracterul preponderent agrar al vieții românești, în comparație cu cea urbană, redusă numeric doar la câteva localități mai cunoscute și aflate la sud de frontieră celor două țări. Proiecția unui dat economic și social în existența minorității respective în satele omogene și mixte din aria descrisă, relevând pătura țărănimii mici/mijlocii și o medie de proprietate estimată la circa 5 iugăre, cu un restrâns mânunchi de intel ectuali, alcătuit din învățători și preoți, a suportat din pricina legii agrare, în principal, și a autorității politice, în secundar, multiple acte de ingerință în microcosmosul comunitar. În pofida întregii palete de înțelegeri bilaterale și internaționale menite să garanteze "protecția" cuvenită minorităților în toate domeniile vitale de activitate.

Anumite fațete concret depistate în primii ani ai deceniului trei interbelic au depins strict de evoluția relațiilor diplomatice dintre România și RSCS, dintre cele două Case Regale, ca și dintre bisericile ortodoxe frătești. Cursul sinuos înregistrat acum se repercută negativ și restrictiv asupra vieții interne românești, cu un ecou aparte și de durată referitor la cei din Timoc, deliberat neglijati chiar și de către guvernele de la București. Desigur că toate aveau loc pe fundalul campaniei de intimidare și de reducere la tăcere, sub toate formele posibile, survenită din partea autorității centrale de la Belgrad, dar și în urma unei mobilități politice limitate din pricina afluxului intelectualității locale înspre patria-mamă, fenomen al "refugierii" ce greva serios putința de exprimare a capacitatei de persistență a comunității în ansamblu. Cu consecințe firești, imediate și vizibile în lipsa temporară a unor drepturi politice, în excluderea, ca atare, de la referendumul organizat pentru aprobarea Constituției (noiembrie 1920), în recrutarea forțată și în eliminarea treptată din funcțiile publice, pe motivul pueril al necunoașterii limbii oficiale ori în omiterea premeditată, în funcție de procentul de proprietate imobiliară, avută sau dobândită, de la binefacerile exercițiului electoral.

Un moment de cotitură în acțiunea și ființarea românilor din aria menționată, la nivel particular și general, a fost determinat, între anii 1923-1924, de problema definitivării frontierei comune și a detensionării relației încordate dintre cele două state. Cu un reflex imediat percepțut în constituirea partidului politic, la Alibunar, în februarie 1923, în reușita celui dintâi deputat român în Skupština, în tentativele de instituționalizare a unui organism cultural, sub formă asociativă, în fondarea celui

București, 1972, p. 426-429; *Idem*, vol. VIII-IX, București, 1996-2000, p. 238-239, 395-399; Gătăianu, Pavel, *Comunitatea Românilor din Iugoslavia*, Novi Sad, 1996; Vâlsan, George, *Români din Bulgaria și Serbia* Craiova, 1996; Păiușan, Radu, Cionchin, Ionel, *O istorie a românilor din nord-vestul Serbiei*, Timișoara, 1998; Turc, Lucia, *Bibliografia istorică a Transilvaniei (1936-1944)*, Cluj-Napoca, 1998, p. 200-202; date statistice, în Milovan, Todor, *Mișcarea demografică a românilor din Iugoslavia*, în Almanach "Libertatea", 1992, p. 90; Zaberca, Vasile, M., *Români din Banatul iugoslav și Marea Unire*, Timișoara, 1995; mai vezi și Popi, Gligor, *Români din Banatul sărbesc*, București, 1993, p. 246; Boia, Eugen B., op.cit., p. 60; Schmidt-Rösler, Andrea, op.cit., p. 465; Popi, Gligor, op.cit., 1996, p. 219.

menit să sprijine demersul tineretului studios la Universitățile din străinătate, fără să se negligeze infuzia cuvenită în plan publicistic și editorial, odată cu consemnarea apariției publicațiilor în limba maternă, edificate în scopul propășirii educației culturale a respectivei minorități etnice⁹.

În conjugare cu datul politic, discriminatoriu inițial la adresa românilor din partea revenită RSCS și remediat temporar după anii 1923-1924, s-a aflat cel referitor la strădania privind statuarea libertății neîngrădite a învățământului în limba maternă, în conformitate cu legislația internațională (articolele 7/3 și 9/1 din Tratatul parafat la Paris, în 10 septembrie 1919) și cu Constituția de la Vidovan, din 28 iunie 1921; ultima incluzând stipulații concrete, în paragraful 16, vizând tocmai autonomia reclamată de către naționalități.

Aplicarea lor întârziată practic în timp a lăsat, astfel, nerezolvată problema școlilor elementare românești din teritoriul respectiv. Totul fiind logic situat în conexiune cu optica autorităților față de restrângerea sferei de competențe a învățământului confesional și cu urmările unui ordin ministerial, din 1921, privind etatizarea conținutului acestuia, confiscarea clădirilor proprii deținute și exproprierea tuturor proprietăților aferente. Măsurile în cauză au condus la restrângerea treptată a formei de studiu în limba maternă și la intensificarea seriei de discuții oficiale cu caracter bilateral, cu rezultat eclatant, dar numai de palmares strict diplomatic, cuprins în Protocolul încheiat la Timișoara, în noiembrie 1923. Astfel încât, faptul constatat al "migrației intelectuale" (învățători și preoți), cu debutul fixat în anii 1918-1919, a fost agravat ulterior în vreme, mai ales drept consecință a legii școlare, dar și a impactului unui eficient drept de opțiune instituit în fâșia de graniță; toate concurând ca, în prima jumătate a deceniului trei interbelic, aspectul școlii românești din aria dată să rămână critic din toate punctele de vedere¹⁰.

Apărarea intereselor economice ale bisericii ortodoxe române de dincolo de hotarul stabilit prin tratatele de pace, vizate primordial de legea învățământului sus menționată, cu referire specială la chestiunea posesiunilor edificiilor școlare confesionale și a celor utilizate exclusiv de către învățătorime, ca și la necesitatea retrocedării averilor parohiilor dependente, a însemnat un gest temerar în timp, ce a îngreunat considerabil starea organismului clerical din partea revenită RSCS. Confruntat pe moment cu o multime de factori negativi, precum anumite represalii

⁹ Vezi în Rehák, László, *Reglementarea poziției minorității naționale române din Banat în tratatele internaționale dintre cele două războaie mondiale*, în *Lumina*, XX, 1966, nr. 1, p. 1-12; Popi, Gligor, *op.cit.*, 1993, p. 185, 186, 189-190, 202, 204, 207, 208, 209; Idem, *Formarea, dezvoltarea și acțiunea Partidului Românesc (1923-1929) din Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor*, Uzdin, Timișoara, 1993; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 417-421, 465-469; Popi, Gligor, *op.cit.*, 1996, p. 21-22, 25, 64, 66, 70, 73, 74-79, 83-89, 90-101, 185-186, 193-194, 209-210, 215-216.

¹⁰ Popi, Gligor, *op.cit.*, 1993, p. 193-194; Cebzan, Panta, *Documente și mărturii despre școala primară din Marghita, de la începuturile ei și până în 1940*, în *Clio*, II, 1993, nr. 5-6, p. 13; III, 1994, nr. 2-4, p. 37; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 424-427; Popi, Gligor, *op.cit.*, 1996, p. 132-136.

de ordin personal, un minimum de fond material salvgardat după exproprierea bunurilor bisericesti și școlare, precum și cu un titlu de proprietate, păstrat doar teoretic; în paralel cu numeroase exemple de sechestrări forțate, până la anihilări în întregime (Marghita), cu grave amenințări pe seama comunităților religioase locale din cauza excesului de coloniști (“dobrovolci” în circa 42 de așezări noi!) și cu consecință anormală în depopularea localităților, prin refugierea “in corpore” a preoților și credincioșilor.

Dintron alt unghi de vedere, anume cel instituțional, români de aici au aparținut, până în 1918, de Mitropolia de la Sibiu și de cele două episcopii, de Arad și Caransebeș, pentru ca relațiile nou create după delimitarea frontierei să determine, din punct de vedere jurisdicțional, menținerea dependenței față de cele două pomenite eparhii, numai în cazul celor inclusi în 3 protopopiate (Sacia, Satu Nou, Vârșet), la fel ca și în situația similară a Vicariatului sărbesc de la Timișoara, arondat deopotrivă forului imediat superior de la Arad. Nevoia reclamată pentru un statut propriu (în baza celui Organic, cu instituția supremă, numită Sinodul, recunoscută de către Belgrad) și în raport cu înființarea unui Vicariat autonom la Vârșet, diriguit în subordonarea canonica a Episcopiei sărbești locale, ca și necesitatea perfecționării de specialitate la seminariile din România, au constituit subiecte de reflectie în propunerile adresate cu prilejul dezbatelerilor referitoare la încheierea unei convenții bilaterale întru statuarea tuturor chestiunilor bisericesti litigioase¹¹. Cu anumite soluții favorabile așternute în timp și pe baza respectării principiului reciprocității, - având deseori o acțiune nulă și neavenită în varii domenii ale raporturilor interstatale româno-iugoslave, - survenite prin înțelegerile din anii 1934 și 1971 pentru tocmai înființarea Vicariatului românesc de la Vârșet.

Caracterul național-social indus de reforma agrară, deja în vigoare în partea Banatului revenită la România, cu acuza reiterată oficial pentru limita proprietății funciare, stabilită arbitrar la un minim (100 hectare) și maxim (500 hectare), a fost depășit de modalitatea aplicării celei similare în aria teritorială cedată RSCS. În situația dată, influența ei negativă sporise sensibil și pecetluise natura dialogului polemic dintre cei doi “vecini”, din cauza faptului că prin legislația emisă la Belgrad, minoritățile naționale nu au fost deloc afectate material, în ideea parcelării terenurilor expropriate pe seama țărănimii sărăcite ori a celei deținând suprafete sub procentul îngăduit. Fragmentat în circa 28 de legi, ordonanțe și reglementări, documentul final agrar își avea sorgintea în dispozițiile din 25 februarie 1919, care validau baremurile de posesiune admise pentru exproprieri, ca și categoriile de împroprietărit, cu un același loc/rol notabil atribuit “voluntarilor-dobrovolci”. Corolarul fusese marcat însă de actul special din 30 decembrie 1921, privitor la colonizările interne, respectiv la fenomenul de delimitare a marii proprietăți funciare, a celor comunale și bisericesti, în numai câte cinci hectare de persoană.

¹¹ Popi, Gligor, *op.cit.*, 1993, p. 208-209; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 424-427; Popi, Gligor, *op.cit.*, 1996, p. 132-136.

Astfel au fost sensibilizate acele cazuri de proprietari ce dețineau cetățenie străină ori cei lipsiți complet de valori imobiliare (circa 5000 de foști voluntari în armata română), precum și sumedenia de "optanți", de naționalitate română sau sârbă, trashumanți peste graniță și solicitând un ajutor material de ambele părți. Procentul acestora crescuse simțitor, mai ales după încheierea Protocolului de la Belgrad, din 24 noiembrie 1923, ce includea articolul 6, referitor la criteriul "dublei posesiuni", și cel următor, facilitând tocmai dreptul de opțiune, cu obligația de reciprocă protejare, din considerente morale și în virtutea prevederilor internaționale statuite de Conferința de Pace. Anumite diferențieri, evidente în legislația internă, au concurat ca deciziile adoptate să fie contestate de către partea română cu ocazia exproprierii valorilor aparținând Comunității de Avere a fostului Regiment 14 de graniță, cu sediul la Biserica Albă; totul urmând firesc după scutirea inițială, acordată câtorva mii de familii, dintr-un total de 56 comune (22 aflate în România), în calitatea deținută de coproprietari cu drepturi indivizibile.

Multe carențe în organizarea și rezolvarea pe teren au persistat în intervalul delimitat de anii 1918/1919-1924/1925, datorită anumitor modalități arbitrale de comportament și de soluționare parțială a demersurilor pe tărâm agrar. Faptul a fost potențat, dincolo de preeminența factorului demografic și național, de existența unor posesiuni funciare germane/șvăbești și maghiare, aflate într-un raport invers proporțional cu cele românești și sârbești din zona tratată. Procentul crescut al categoriei "săracimii" a reprezentat un alt element esențial, cu un evident impact din pricina pendularii continue (îmigrări și emigrări) a "optanților" sârbi din sectorul românesc, îndeosebi după intrarea în vigoare a reformei agrare între anii 1919-1921, efectuată cu sau fără despăgubiri până în noiembrie 1923; ca și a celor cu drept de proprietate, mai cu seamă "dublă", aflați într-o vertiginoasă degringoladă după 1924, odată cu remedierea situației prin aplicarea prevederilor Convenției semnate la Belgrad, în 5 iulie 1924 (articolul 1, despre fâșia de 10 km., și articolul 3, despre maximul de 50 iugăre, admis pentru suprafața arabilă și cel cuprins între 50-100 iugăre, consimțit pentru aria pășunatului)¹².

Problematica reformei agrare, cu consecințe imediate și de perspectivă, la fel ca și cea vizând respectarea paletei de drepturi și libertăți pe seama minorităților naționale, a continuat să persiste vreme îndelungată în atenția organismelor de resort

¹² Vezi comparativ la Gacesa, Nikola, *Situația românilor din Voivodina privită sub aspectul reformei agrare și al colonizărilor în perioada interbelică*, în *Lumina*, XXV, 1971, nr. 1, p. 35-44; Măneanu, Mite, *Unele aspecte ale desfășurării reformei agrare din 1921 în partea de sud a Banatului*, în *Tibiscus*, V, 1979, p. 365-368; Zaberca, Mircea, V., *Înfăptuirea reformei agrare din 1921 pe teritoriul Comunității de Avere al fostelor regimete grănicerești nr. 13 și nr. 14 din sud-vestul României*, în *Banatica*, VIII, 1985, p. 385-397; Idem, *Situația proprietății agrare din sudul Banatului în perioada premergătoare legiferării reformei agrare din 1921*, în *Idem*, X, 1990, p. 361-376; vezi și în Popi, Gligor, *op.cit.*, 1993, p. 186-188; Schmidt-Rösler, Andrea, *op.cit.*, p. 449-452, 454-456; Popi, Gligor, *op.cit.*, 1996, p. 44-48, 50, 53, 54-55, 57-59.

din cele două state vecine, aflându-și temporare rezolvări în multe din convențiile cu caracter economic/politic, stabilite în deceniu patru interbelic.

Trasarea frontierei Banatului în intervalul temporal marcat de sfârșitul primului război mondial, de încheierea sistemului tratatelor de pace și de debutul deceniului trei în planul normalizării relațiilor diplomatice la scară extins europeană și restrâns zonală, cu referire precisă la cursul raporturilor bilaterale dintre România și Regatul Sârbo-Croato-Sloven în centrul și sud-estul continentului, a dobândit, dincolo de anumite cauze inerente ce au germinat un atare fenomen și urmările sale imediate, dar și de durată pe multiple tărâmuri (economic/cultural/politic/social/religios etc.), o importanță aparte în statuarea unui climat de încredere și de benefică aplanare a spiritelor în aria descrisă. Aspectul fusese convingător relevat de evoluția normală a stării de fapt din “hinterland-ul” graniței comune, dezvoltată și întărită printr-o serie de acorduri cu menirea să reglementeze alte două ultime chestiuni controversate, referitoare la punctul comun numit “Triplex Confinum” și la navigația în sectorul Dunării. Totul fiind elaborat și finalizat în pofida seriei de asperități și de vicisitudini, apărute intermitent în ani, din motive obiective/subiective, generate fie de țările în cauză, fie de vreo conjunctură globală/locală, favorabilă sau potrivnică celor două state învecinate.

Astfel că, “hotarul” actual dintre România și Republica Federativă Iugoslavia reușește să se mențină între aceleasi nemodificate coordonate, fixate odinioară pe 4 secțiuni, într-un total de 546,4 km. (289,7 km. pe apă), inclusiv cele 15 insule pe cursul Dunării (9, România versus 6, RSCS). Un atribut de permanență și stabilitate a existat pentru linia de frontieră și locuitorii situați de ambele părți, indiferent de componenta etnică și confesională, de starea socială/materială. Reflecția sugestivă până în zilele noastre a fost subliniată printr-un recent sondaj sociologic vizând anumite categorii de reprezentare:a) de agresor-vecin în viitorii 10 ani, numai 4,3% indicând pe sârbi, aflați, astfel, pe locul 4 într-un ipotetic clasament provizoriu; b) de conflict militar zonal, doar 17% Mizând pe Banat, adică tocmai poziția 8-a într-o aleatorie ierarhie; c) de arie cu cel mai mic risc de confruntare armată, cu 69,2% în favoarea aceluiași areal istorico-geografic, deținând acum un incontestabil primat; d) de premoniție, pe regiuni mai întinse, cu privire la un probabil invadator străin, înregistrând opțiunea total pozitivă a Banatului față de alteritate și de “buna vecinătate” cu regiunea complementară aflată la sud de Dunăre¹³.

În terminalul excursului interpretativ prezent nu ne rămâne decât să ne raliem constatării filosofului C. Noica despre rostul frontierei în spațiu și timp, anume că “este o limită, care închide și care deschide, niciodată închisă, niciodată deschisă.”

¹³ Vezi pentru anii 1930-1933, în Dașcovici, N., *Interesele și drepturile României în texte de drept internațional public*, Iași, 1936, p. 183-186, 189-193, 350-376, 591-611; Bădescu, Ilie, *Etnomorfologie. Contribuții la chestiunea frontierelor și a "minorității etnice"*, în *Sociologia Românească*, II, 1994, nr. 2-3, p. 308-311; *Geographic Monographs of European Regions. Banat*, Novi Sad, 1997; Stamate, Grigore, *Frontiera de Stat a României*, București, 1997, p. 212-229, 323-324, 356.

DIE AUSWIRKUNGEN DER RUMÖNISCH - JUGOSLAWISCHEN ZWEISEITIGEN ABSTECKUNGEN HINSICHTLICH DER BANATER GRENZE (1920 - 1924) (ZUSAMMENFASSUNG)

Die Grenze zwischen zwei Staatsgebieten wird als einen trennbar Strich bezeichnet, ein Raum die sich "ensteht", aber auch als eine wirklich ökonomisch - soziale und politische Stütze.

Die Friedenskonferenz von Paris (1919 - 1920) hatte vor die umfassen Rumönien und an des Serbisch - Kroatischen und Slovenischen Königreichs zu erledigenm während man auf das Prinzip der Selbstbestimmung und der ethnische Beschränkung zu achten und zu respektieren hatte.

Die technische Durchführung, um die gegenseitige Grenzen zu konsolidieren und zu bestimmen, fand zwischen den Jahren 1920 - 1924 statt, und hat verschiedene Gesichtspunkten hervorgehoben, die zeitweiling mit der Übereinstimmung des Protolls aus Belgrad (November 1923, Verbesserung fand.

Das konkrete Schicksal der zwei abgrenzenden Landesstreifen zwischen Rumönien und Jugoslawien (die schiffbare Linie der Donau und der sogenannte Punkt "Triplex Confinium"), brach zum Vorschein die Klörung und Lösung, in der Zukunft, einer menge von dringenden Fragen hinweisend: die Lage des Wasser - Eisenbahn und Strassenbahnnetzes, die der Verwaltung nach der Aufhenbung / Beseitigung der Einteilung der übernommen / angepassten / entwicklten / entfaltenden / wiederaufgebauten Strukturen, dann die zahlreiche Verfahren hinbetrachtend das Recht des Staatsangehörigkeit und Nationalität, das des doppelten Eigentums, des enteigneten Grundeigentums, als die Agrargestze in den beiden Ländern angewendet wurden, der sozialen Versicherung und der Steuerweise, der Statut der Nationalitäten in den politischen, kulturellen und konfessionellen Ebene.

An Ende der behandelten Probleme, schliesst sich auch der Verfasser an der boshaften / sentenziösen Feststellung des Philosophen C. Noica, Über den Sinn einer Grenze im Zeit und Raum, als "eine Schranke, die schliss und öffnet, die nie geschlossen und nie geöffnet ist"!